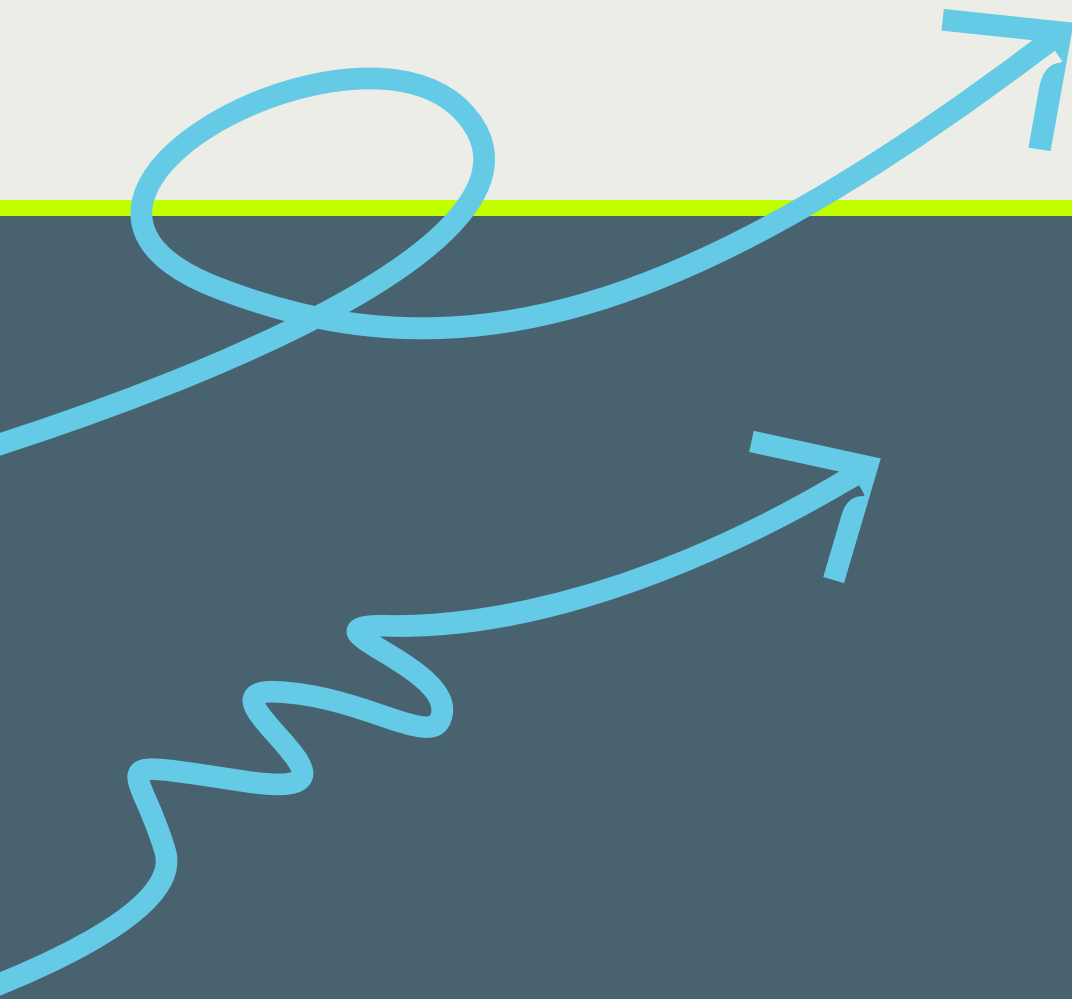

Lokale daadkracht versterkt

*Voorstel voor
Nationaal Programma Maatschappelijk Initiatief*

31 mei 2024

Nationaal
Klimaat
Platform

Inhoud

Waarom dit voorstel	2
Maatschappelijk initiatief: van draagvlak naar draagkracht en rechtvaardigheid.....	3
Actielijn 1: Bevorder de ontwikkeling van nieuwe vormen van lokale collectiviteit	7
Actielijn 2: Versterk de juridische positie van energiegemeenschappen en initiatieven	10
Actielijn 3: Ondersteun met laagdrempelig beschikbare expertise en standaardisering	14
Actielijn 4: Versterk de uitvoeringskracht.....	16
Actielijn 5: Signaleer en leer van de uitvoeringspraktijk	18
Bijlage 1: Budgettair voorstel.....	19
Bijlage 2: Samenvatting van de actielijnen.....	20
Bijlage 3: Wie hebben hieraan bijgedragen	22
Verwijzingen en Bibliografie	23

Waarom dit voorstel

We leven in een tijd van grote veranderingen die voelbaar zijn in het dagelijks leven. Voor velen zijn die veranderingen een bron van onzekerheid over hun levensonderhoud en over de kosten van basisbehoeften zoals voedsel, wonen en energie. Anderen herkennen in deze veranderingen nieuwe kansen voor bestaanszekerheid en gemeenschapszin. Zij komen in wijk en buurt samen in actie, bijvoorbeeld in fix-brigades die mensen met een kleine portemonnee helpen bij isolatie van hun woning. Ook zijn meer dan 100.000 Nederlanders betrokken bij energiecoöperaties die zelf duurzame energie opwekken en de winst investeren in de gemeenschap. En steeds meer amateursportverenigingen ontdekken hoe ze hun energierekening en daarmee hun contributie kunnen verlagen, zodat iedereen kan blijven sporten.

Dit voorstel voor een *Nationaal Programma Maatschappelijk Initiatief* richt zich op al die burgers en ondernemers in ons land die gezamenlijk in actie komen of willen komen. Daarbij gaat het om een brede en diverse groep Nederlanders die gezamenlijk initiatieven nemen om meer grip te krijgen op hun levensomstandigheden en hun leefomgeving. Deze initiatieven zijn belangrijk voor betrokkenen zelf, en dragen bij aan de grote opgaven van onze tijd, bijvoorbeeld voor het slagen van de energietransitie.

Er is in achterliggende jaren een levendige maatschappelijk beweging ontstaan van burgers en ondernemers die samenwerken aan verduurzaming van hun leefomgeving. Ze mobiliseren een enorme veranderkracht en bouwen daarmee voort op een rijke Nederlandse traditie van actieve burgers die bereid zijn zich in te zetten voor hun eigen buurt, dorp, stad of regio. De potentie van deze beweging is groot. Toch is de ervaring dat betrokkenen in de praktijk vele en diverse belemmeringen moeten overwinnen. Tegen die achtergrond heeft het ministerie van Economische Zaken en Klimaat de *Kabinetsvisie Burgerbetrokkenheid* geformuleerd met een aantal concrete actielijnen¹. Hierin wordt onderschreven dat het belang van ondersteuning van burgerinitiatieven groeit. Het ministerie wil belemmeringen en drempels in wet- en regelgeving verkennen en waar mogelijk opheffen. Daar sluit dit voorstel voor een *Nationaal Programma Maatschappelijk Initiatief* bij aan met concrete opties om de positie en daadkracht van maatschappelijke initiatieven te versterken.

Aanpak en werkwijze

Dit programmavoorstel is afgelopen jaar tot stand gekomen in samenwerking met maatschappelijke partners (bijlage 2). Het onderliggend analytisch kader is samen met hen ontwikkeld door Waag Futurelab en beschreven in de rapportage *Meer draagkracht voor de energietransitie*. Een verkenning voor publiek-civiele samenwerking². Vanuit het belang van maatschappelijke initiatieven is hierbij gekeken naar de interactie in de driehoek civiel-privaat-publiek en de wijze waarop het huidige onderliggend waardensysteem sturend is in deze interactie. Waar maatschappelijke initiatieven zonder winstoogmerk werken vanuit intrinsieke motivatie en maatschappelijke waarden, blijkt het verwerven van een positie in een speelveld waarin liberale waarden domineren, lastig.

Op basis van de bevindingen van het onderzoek van Waag Futurelab is door onderzoeksbureau CE Delft³ onderzocht wat de kwalitatieve en kwantitatieve potentie is van energiegemeenschappen: wat kunnen zij bijdragen aan de klimaat en energie opgave en welke factoren dragen bij aan het realiseren van de potentie? CE Delft heeft zich specifiek gericht op de potentie van initiatieven voor het opwekken van zonne-energie op land, windenergie op land en initiatieven voor het realiseren van collectieve warmtenetten. CE Delft concludeert op basis van deze analyse, dat *“energiegemeenschappen een grotere rol kunnen spelen en maatschappelijke waarde kunnen toevoegen. De mate waarin dit gebeurt is afhankelijk van scherpe doelstellingen, ondersteund door stimulerend beleid, beschikbaarheid van financiële middelen en een sterk netwerk voor kennisuitwisseling”*.

Maatschappelijk initiatief: van draagvlak naar draagkracht en rechtvaardigheid

“Nederland staat voor grote opgaven die het land zullen veranderen. (...) Het kabinet [wil] burgers beter betrekken bij de energietransitie en bij de klimaatopgave. Dit is namelijk niet alleen een technische transitie die gaat over nieuwe infrastructuur en planologische procedures, het is ook een maatschappelijke transitie die een verandering van ons als samenleving vraagt. Inwoners moeten op tijd mee kunnen denken over plannen in hun omgeving, over hun eigen rol en verantwoordelijkheid in de transitie. De overheid moet daarom actief en open het gesprek aangaan over de veranderingen die ons te wachten staan.” Met deze tekst opent de *Kabinetsvisie Burgerbetrokkenheid* bij de passage over de energietransitie.⁴

Het besef dat burgerbetrokkenheid essentieel is, is niet nieuw. In 2011 verscheen van de hand van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) het signalenrapport *De Energieke Samenleving*, waarin het PBL een lans brak voor gebruik van initiatieven, energie en ideeën uit de samenleving bij de omgang met de grote leefomgevingsopgaven, waaronder de energietransitie.⁵ Vorig jaar actualiseerde het PBL deze oproep met het rapport *Betrokken Burgers – onmisbaar voor een toekomstbestendige leefomgeving*.⁶ In zijn voorwoord schetst PBL-directeur Marco Hekkert de waarde van betrokken burgers: *“Burgerbetrokkenheid is meer dan participatie, want ook in de vormgeving van interventies, de omgang met weerstand, het samenwerken met burgerinitiatieven, het communiceren over en evalueren van beleid kan meer aandacht aan ‘de burger’ worden besteed.”*

De ontwikkeling van het civiele initiatief en coöperaties wordt goed omschreven in het rapport van Waag Futurelab (zie kader hieronder).

Terugblik: Publieke-Civiele-Private samenwerking

In de jaren '80 kreeg New Public Management als bestuursstijl voet aan de grond. De verzorgingsstaat met een centrale rol voor de overheid en haar publieke taken, werden overgedragen aan de markt. Er was behoefte aan efficiëntie en optimalisatie, publiek-private samenwerkingen en een bijbehorend instrumentarium werd ontworpen en ontwikkeld. Het kan helpen om ons te beseffen dat het huidige systeem door de tijd heen is gevormd en bijgestuurd op basis van behoeften uit het verleden. Het is dus goed mogelijk dat het ons nu niet meer volledig dient. Om te zorgen dat de civiele poot steviger staat, is het nodig om het systeem bij te stellen.

Het versterken van Publiek-Civiele samenwerking

Het maatschappelijk initiatief laat zien dat het een serieuze organisatievorm te bieden heeft, naast de private en publieke partijen, maar wordt momenteel vaak niet als serieuze partij beschouwd. Het systeem is er onvoldoende op toegerust en leunt sterk op de bestaande praktijken rondom publiek-private samenwerkingen. Instrumenten zoals aanbestedingsprocedures werken goed voor private partijen, maar hebben het maatschappelijk initiatief gaandeweg buitenspel gezet en niet meegenomen als autonome samenwerkingspartner. Een gedegen publiek-civiele samenwerking opbouwen is nodig om richting de ambities te werken. Deze publiek-civiele samenwerking vraagt om een ander handelingsrepertoire. door maatschappelijk initiatief. Deze publiek-civiele samenwerking vraagt om een ander handelingsrepertoire.⁷

Waag Futurelab (2023)

Waar het belang van burgerbetrokkenheid in de brede maatschappelijke transitie een belangrijke rol speelt, zullen we in deze analyse en het programmavoorstel de focus voorsnog leggen op initiatieven in het energie- en klimaatdomein. De burgerbetrokkenheid bij het energie- en klimaatbeleid is momenteel hoog. Driekwart van de Nederlandse bevolking is bezorgd over het klimaat en twee derde noemt actie tegen klimaatverandering urgent en plaatst het hoog op de politieke agenda. Een ruime meerderheid vindt ook dat er zuiniger wordt omgegaan met energie, dat omschakeling moet plaatsvinden van fossiele naar duurzame energie en dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan.⁸ Onderzoek van Motivaction laat zien dat circa twee derde van de Nederlandse bevolking positief staat tegenover gezamenlijke productie van duurzame energie in de woonomgeving.⁹ Dat is een positief signaal omtrent het draagvlak voor krachtig energie- en klimaatbeleid.

Maar hoe zit het met de draagkracht van de samenleving? Het aantal burgerinitiatieven is in de afgelopen decennia fors gegroeid en de waarde hiervan is moeilijk te overschatten. Het NKP heeft het afgelopen jaar twee onderzoeken laten uitvoeren naar de potentie van deze maatschappelijke initiatieven.¹⁰ Conclusie van deze onderzoeken is dat deze substantieel kunnen bijdragen aan de grote transities waarvoor Nederland zich gesteld ziet. Tegelijk laten deze (en andere) rapportages¹¹ zien dat momenteel onvoldoende gebruik wordt gemaakt van de potentie die deze initiatieven in zich dragen en dat ze kwetsbaar zijn. Om deze reden stelt het NKP een

programma voor de activering en ondersteuning van maatschappelijke initiatieven in de klimaat- en energietransitie.

In de afgelopen jaren is er een toename te zien van gemeenschappen die zich inzetten voor de verduurzaming van hun dorpen, huizen, buurten en hun eigen (werk-)omgeving. In Nederland er zijn minstens 700 collectieve initiatieven actief in wijken en buurten 89% van de Nederlandse gemeenten is een energiecoöperatie actief.¹² Inwoners voelen de behoefte om grip te krijgen op hun leven en de voorzieningen die ze daarbij nodig hebben. Zij voelen zich onvoldoende gerepresenteerd in de publiek-private samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven en daarom nemen ze zelf initiatieven binnen hun dorp, buurt, wijk of bedrijventerrein.

Versterking van de positie en rol van lokale energiegemeenschappen past in het Nederlandse energielandschap van de toekomst.¹³ Naast de huidige basisvoorwaarden van de energievoorziening – beschikbaar, betaalbaar, schoon – winnen robuustheid, rechtvaardigheid en duurzaamheid aan belang. De energietransitie is immers meer dan een technisch-economische uitdaging; het gaat om een maatschappelijke transitie die doorwerkt in het leven en werken van ons allen. Met de inzet van lokale gemeenschappen wordt bovendien een enorme veranderkracht van de samenleving gemobiliseerd. In lijn met de *Kabinetvisie Burgerbetrokkenheid* bij de energietransitie en de EU-energiewetgeving beoogt dit programma maatschappelijke initiatief de positie en rol en daarmee de slagkracht van burgerinitiatieven en energiegemeenschappen te versterken.^{14 15}

Volgens CE Delft kunnen energiegemeenschappen een stevige bijdrage leveren aan het opwekpotentieel in Nederland: onder de juiste randvoorwaarden kunnen energiegemeenschappen in 2050 26% van opwek via zon, 59% van opwek via wind, en 26% van warmte realiseren. Daarnaast vormen ze een bron van lokale werkgelegenheid¹⁶. Belangrijke factoren hierbij zijn onder meer het wettelijk kader, structuur en toegankelijkheid van de energiemarkt, gedragsfactoren en middelen. Een meer gedetailleerd overzicht van deze factoren is terug te vinden in de rapportage van CE Delft¹⁷.

Versterking van de positie en rol van lokale energiegemeenschappen kan tevens bijdragen aan verlichting van de congestieproblematiek. Het onder voorwaarden stimuleren van lokale opwek door energiecollectieven in wijken en op bedrijventerreinen maken het mogelijk om met minimale belasting van de netten toch verder te kunnen met verduurzaming.¹⁸ De ontwikkeling van energiegemeenschappen op bedrijventerreinen biedt bedrijven de kans om hun afhankelijkheid van een netaansluiting te verminderen en samen hun energie efficiëntie te vergroten. Als collectief nemen de bedrijven binnen een energiehub een aansluiting op het net, waarbinnen ze onderling hun energievraag en -aanbod op elkaar afstemmen, energie opwekken, onderling verdelen en gezamenlijk opslaan.

Met dit *Nationaal Programma Maatschappelijk Initiatief* kan het kabinet het klimaatbeleid een meer sociaal gezicht geven. Deze 'transitie van onderop' kan het rijksbeleid substantieel versterken als meer ruimte en structurele steun wordt geboden.

Samen met maatschappelijke partners en Waag Futurelab heeft NKP in het afgelopen jaar de signalen omtrent kansen en knelpunten vanuit de lokale maatschappelijke initiatieven vertaald naar een aanpak. Deze aanpak bevat 5 actielijnen, die met name de structurele positionering van energiegemeenschappen dichterbij brengt door juridisch en financieel de kaders te scheppen waarbinnen de ontwikkeling, groei en professionalisering van initiatieven worden ondersteund. *Deze actielijnen zijn:*

1. *Bevordering van de ontwikkeling van nieuwe vormen van lokale collectiviteit*
2. *Versterking van de juridische positie van burgerinitiatieven*
3. *Ondersteuning met laagdrempelig beschikbare expertise en standaardisering*
4. *Versterking van de uitvoeringskracht*
5. *Signalering en lering van de uitvoeringspraktijk*

Actielijn 1: Bevorder de ontwikkeling van nieuwe vormen van lokale collectiviteit

Deze actielijn richt zich op het op gang helpen van nieuwe maatschappelijk initiatieven en de verbinding van de energietransitie met sociale opgaven, versterking van de sociale gemeenschap en sociale rechtvaardigheid. Wat is daarvoor nodig: opbouwwerk, startbudget, continuïteit en aansluiting bij het sociale domein zoals de buurthuizen en verenigingsaccommodaties.

Versterk lokaal opbouwwerk

Collectieve verduurzaming en sociale samenhang in een wijk zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.¹⁹ Waar de verduurzamingsopgave vaak ook een technische opgave is, blijkt het noodzakelijk en goed mogelijk om de energietransitie in buurten, wijken en dorpen te verbinden met de aanpak van sociale opgaven.²⁰ Anke van Hal noemt dit in haar onderzoekswerk "*De derde succesfactor*": ga de uitdaging aan om met alle partijen werk te maken van '3x samen' (samen willen, samen brengen en samen werken).²¹ Neem de belangen van de betrokken partijen, waaronder die van de bewoners, als uitgangspunt. Meerwaarde, voor zowel de wijk als voor haar bewoners, kan alleen worden gerealiseerd als betrokken partijen bereid zijn verder te kijken dan de eigen sectorale beleidsdoelen of organisatiebelangen. Werken vanuit de belevingswereld van bewoners en de ontmoeting met burens, buurtgenoten of andere lokale netwerken (moskee, kerk, of buurthuis) zijn hierin essentieel.

Versterking van een lokale community kan op allerlei manieren vorm krijgen, bijvoorbeeld in een buurtinitiatief, een vereniging of coöperatie of een Vereniging van Eigenaren. Soms helpt de aanwezigheid van een lokale held die mensen bij elkaar brengt, of een opbouwwerker die op basis van vragen uit de wijk of buurt een start maakt met dat wat er op dat moment nodig blijkt te zijn. Lokale procesbegeleiders kunnen het initiatief gidsen door het ingewikkelde landschap van subsidies, regelgeving en administratieve processen en werken daarmee als katalysator. Zo wordt een basis gelegd voor collectiviteit in de aanpak. Hier zijn middelen voor nodig. Lokale energie initiatieven kunnen bijdragen aan bewustwording in hun wijk of buurt, ook als het gaat om verduurzaming.

In een onderzoek gedaan door de Wageningen Universiteit²² is gekeken naar de wijze waarop lokale energie initiatieven een bijdrage kunnen leveren aan energie armoede: welke maatregelen nemen zij, welke belemmeringen komen zij tegen en welke impact genereren zij hierbij. Hieruit bleek dat meer dan de helft van de respondenten actief zijn in dit domein door het bieden van adviezen en maatregelen. Ook geven zij aan dat zij behoefte hebben aan ondersteuning in de vorm van middelen, consistent beleid en sterkere samenwerking met maatschappelijke en (semi-) publieke organisaties.

Verstrek start budgetten en biedt continuïteit

De verstrekking van middelen vanuit de gemeente gaan vaak gepaard met onzekerheid en daarmee is het ieder jaar weer afwachten of er weer subsidie wordt verleend. Soms heerst de verwachting, dat het initiatief zelf kostendekkend gaat werken. Dat is verre van vanzelfsprekend. Daarmee staat het voortbestaan van het initiatief op het spel en wordt de intrinsieke motivatie van initiatiefnemers aangetast.²³ Ook ervaren initiatieven de samenwerking met de overheid regelmatig

als lastig: het is voor hen van groot belang om duidelijkheid te verkrijgen over mogelijkheden en voorwaarden. Bij voorkeur via één aanspreekpunt en het spreken met één mond.

Creëer een Fonds verduurzaming buurthuizen

Ook een buurthuis kan de lokale betrokkenheid en collectiviteit versterken. In het nationale Klimaatakkoord van 2019 is afgesproken om het maatschappelijk vastgoed in Nederland in versneld tempo te verduurzamen.²⁴ In 2030 moet 49% van het maatschappelijk vastgoed al energieneutraal zijn en in 2050 moet er een reductie van 95% (ten opzichte van 1999) zijn. Buurthuizen, dorpshuizen, sportaccommodatie en andere ontmoetingsplekken maken een belangrijk onderdeel uit van het totale maatschappelijke vastgoed en van het sociaal weefsel. Het gaat om duizenden locaties, verspreid over Nederland. Steeds vaker fungeren ze ook als 'hub' voor gesprekken en actie over klimaat, energietransitie en collectieve verduurzaming van de woningen van huurders en kopers. De eigenaren of gebruikers van dit maatschappelijk vastgoed zijn vaak kleine stichtingen die door vrijwilligers uit de buurt gerund worden. Ze staan midden in de samenleving, kennen de buurt of wijk en zijn sterk in organiseren en verbinden. Maar helaas hebben ze ook vaak zorgen, bijvoorbeeld over een sluitende exploitatie. Sinds begin 2022 zijn de energieprijzen sterk gestegen, wat heeft geleid tot extra financiële druk op veel buurt- en dorpshuizen en sportaccommodaties. De coronacrisis had de financiële positie van deze ontmoetingsplekken reeds geërodeerd, soms met gedeeltelijke of volledige sluiting tot gevolg. Veertig procent van de dorps- en buurthuizen hebben zodanig hun reserves moeten aanspreken in de coronajaren waardoor ze geen buffer hebben voor onderhoud en financiële tegenslagen.²⁵ Hierdoor dreigt sluiting van een groot aantal van deze plekken.

Bestaande subsidies voor verduurzaming van deze ontmoetingsplekken zijn beperkt in looptijd en snel uitgeput. Bij de DUMAVA-subsidie (Duurzaam Maatschappelijk Vastgoed²⁶) is er concurrentie van professionele vastgoedbeheerders en gemeenten waar de voornamelijk door vrijwilligers gerunde accommodaties moeilijk tegenop kunnen. *"Het overgrote deel van de geënquêteerden geeft aan in meer of mindere mate moeite te hebben gehad met het verzamelen en aanleveren van de benodigde gegevens voor de aanvraag. Ook de hoeveelheid gegevens die verzameld moest worden vormde een uitdaging. Daarnaast vinden veel van hen de tijd die het heeft gekost om de aanvraag op te stellen en de complexiteit daarvan niet acceptabel"*²⁷. Structurele meerjarige en laagdrempelige financiering van deze opgave ontbreekt echter. Het is, gezien de in dit programma geconstateerde behoefte, belangrijk om ook structureel publieke middelen beschikbaar te maken voor deze maatschappelijke voorziening.

In Kloosterburen hebben inwoners uit vijf dorpen zich verenigd in een coöperatie Klooster&Buren.²⁸ De coöperatie zet zich in voor "Modern Noaberschap" en werkt samen met inwoners aan de leefbaarheid in de vijf dorpen. Er wordt gewerkt aan zorg, duurzaamheid, wonen en cultuur, en al werkende versterken de verschillende doelen elkaar. Daarmee wordt gemeenschap gecreëerd en versterkt, en groeit het belang van de bijdrage van de coöperatie aan de lokale maatschappelijke beweging.

Om ervoor te zorgen dat buurthuizen de deuren open kunnen houden en een duurzaam toekomstperspectief krijgen, werken het Postcode Loterij Buurtfonds, Katalys, LSA Bewoners, Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK) en Oranje Fonds samen in het initiatief Warmteboost²⁹. Het programma wordt mede mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij. *"In buurthuizen, broedplaatsen, bewonersbedrijven en andere ontmoetingsplekken komen veel bewoners samen. Deze plekken zorgen voor verbinding & activiteiten, en zijn een onmisbare schakel voor de buurt of het dorp. Door de hoge energiekosten hebben veel ontmoetingsplekken in Nederland het financieel lastig. Mede hierdoor stellen zij plannen voor verduurzaming uit."*

Ondersteun ontwikkeling collectiviteit op bedrijventerreinen

Voor het ontwikkelen van een collectieve aanpak op bedrijventerreinen is samenwerking en een zekere mate van organisatievorming noodzakelijk. Bedrijventerreinen met een hogere organisatiegraad, zoals een bedrijventerreinvereniging, of ondernemersvereniging in combinatie met een aanjager/parkmanager, zijn effectiever gebleken in de verduurzaming. Onderling vertrouwen is cruciaal voor het nemen van collectieve maatregelen. Bij een hoge organisatiegraad blijkt daarnaast samenwerking tussen bedrijven en overheid effectiever. Op dit moment kent circa 20% van de reguliere bedrijventerreinen een substantiële organisatiegraad.³⁰ Procesmatige ondersteuning is hierbij belangrijk. Het zoeken naar en vormgeven van een gezamenlijk belang vraagt tijd en aandacht, dit kan in de vorm van het (deels) bekostigen van een parkmanager of andere professional die de samenwerking én verduurzaming aanjaagt. In gevallen dat er al een parkmanager aanwezig is op het bedrijventerrein, is het van belang om deze aanjager expliciet een verduurzamingsopdracht mee te geven voor het bedrijventerrein. Hiervoor moeten mensen en middelen worden vrijgemaakt.

Actielijn 2: Versterk de juridische positie van energiegemeenschappen en initiatieven

Deze actielijn richt zich op het borgen en implementeren van energiegemeenschappen in de wetgeving, het bieden van gelijke kansen aan initiatieven in gemeentelijke aanbesteding van diensten en de noodzaak binnen de Regionale Energie Strategieën en gemeenten te werken naar 50% lokaal eigendom van productie op land, zodat ook daadwerkelijk lokale productie in handen komt van de lokale omgeving.

Veranker en implementeer de positie van energiegemeenschappen in de Energiewet

Het Verdiepingsdocument van het Nationaal Programma Energiesysteem (NPE) stelt: *"Het kabinet wil inzetten op het stimuleren en faciliteren van energie-initiatieven, onder meer door belemmeringen weg te nemen. Een aantal belemmeringen is in kaart gebracht, waaronder het ontbreken van een eerlijk speelveld voor burgerinitiatieven ten opzichte van commerciële ontwikkelaars. Burgers hebben vaak minder (professionele) capaciteiten en mogelijkheden om een project te laten slagen en kunnen daardoor niet met gelijke mogelijkheden 'concurreren' met commerciële partijen."*³¹ Hiermee sluit het NPE aan bij de Europese energiewetgeving, waarin energiegemeenschappen een positie krijgen als een 'in rechte juridische entiteit' die burgers, lokale overheden en kleine ondernemingen in staat stelt samen energie op te wekken, te delen en te verkopen.³²

Hernieuwbare energiegemeenschap, zoals omschreven in de EU Richtlijn, is een erkende juridische entiteit:

- a) *die gebaseerd is op open en vrijwillige deelname, democratisch en autonoom is en waarin de zeggenschap berust bij leden of aandeelhouders die zijn gevestigd in de nabijheid van de hernieuwbare energieprojecten die eigendom zijn van die juridische entiteit;*
- b) *waarvan de leden of aandeelhouders natuurlijke personen, kleine of middelgrote bedrijven of lokale overheden, met inbegrip van gemeenten en waterschappen, zijn; en*
- c) *waarvan het hoofddoel is het realiseren van hernieuwbare energieprojecten, het verrichten van activiteiten op de energiemarkt, het onderling delen van hernieuwbare elektriciteit en het verschaffen van voordelen op milieugebied of op economisch of sociaal gebied aan haar leden of aandeelhouders of aan de lokale gebieden waar zij actief is, en niet het realiseren van zoveel mogelijk winst.*

*Deze definitie staat in artikel 2 uit de Richtlijn (EU) 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad, 11 december 2018.*³³

Hernieuwbare energiegemeenschappen richten zich met name op het opwekken, gebruiken en verhandelen van hernieuwbare energie, en volgen het 'nabijheidsprincipe'; zij moeten gevestigd zijn in de nabijheid van de hernieuwbare

energieprojecten die eigendom zijn van die juridische entiteit. Dit begrip nabijheid moet door lidstaten zelf nader worden gespecificeerd. In Nederland wordt de uitwerking hiervan omschreven in de Energiewet. Die is nog niet aangenomen en het is nog niet helder hoe de implementatie hiervan zal verlopen. Een wettelijke positie voor energiegemeenschappen en initiatieven zal zijn beslag moeten krijgen in de wijze waarop gemeenten tot samenwerking komen met deze initiatieven. Borging van interpretatie van de wetteksten rondom energiegemeenschappen, warmtegemeenschappen en energiedelen en kennis over de praktische implementatie is essentieel. Een voorbeeld hiervan zijn de 'repository' en de 'energy communities facility' (https://energy-communities-repository.ec.europa.eu/index_en) die REScoop.eu beheert voor de Europese Commissie.

Schep helderheid voor decentrale overheden over mogelijkheden binnen de aanbestedingswet

Op dit moment is de uitvoeringspraktijk van subsidieverlening en aanbesteding binnen gemeenten divers. Waar wordt gekozen voor aanbesteding kunnen initiatieven meedingen, naast commerciële partijen. Waar een maatschappelijk initiatief, ontstaan uit lokaal enthousiasme, succesvol is geworden en gezien haar bijdrage aan het publieke domein ook een beroep doet op publiek geld, blijkt een aanbesteding van diensten door de gemeente niet zelden een moeilijk te nemen horde. Commerciële partijen zijn doorgaans vaardiger bij het doorlopen en winnen van dergelijke toewijzingsprocedures. Dat is voor gemeentes een belangrijk aandachtspunt.

In de *Handreiking Burgerinitiatieven en het aanbestedingsrecht* die is uitgegeven door Democratie in Actie (DIA) van het ministerie van BZK³⁴, wordt toegelicht welke opties er zijn voor decentrale overheden inzake aanbesteding in relatie tot burgerinitiatieven. Hierin worden vijf routes omschreven om te komen tot een samenwerking tussen overheid en initiatief binnen de context van het aanbestedingsrecht. Deze handreiking biedt gemeentelijke beleidsmedewerkers, inkopers en burgerinitiatieven mogelijkheden om maatschappelijk initiatieven een plek te geven binnen het aanbestedingsrecht. Het is evenwel niet duidelijk in welke mate deze mogelijkheden breed bekend zijn en toegepast worden. Ook is behoefte aan ontwikkeling van jurisprudentie in de toepassing van de aanbestedingswet ten behoeve van maatschappelijk initiatieven. Dat biedt meer zekerheid aan bijvoorbeeld juristen in dienst van gemeenten.

Gebruik bestaand instrumentarium voor maatschappelijke aanbesteding

Een bestaande maar nog niet veel gebruikte route om maatschappelijke initiatieven een volwaardige positie te geven in de opdrachtverstrekking vanuit decentrale overheden is die van de maatschappelijke aanbesteding.³⁵ Hierbij worden overheidstaken door de decentrale overheid uitbesteed aan combinaties van bewoners, ondernemers en maatschappelijke instellingen. Hierbij wordt gekozen voor maatschappelijk rendement. De uitvoering van de taken laat de overheid over aan de groepen uit de samenleving. Zij kunnen het aanbod vormgeven op basis van hun lokale kennis en ervaring. Het initiatief voor maatschappelijk aanbesteden kan zowel genomen worden door de overheid, als door bewoners, (sociaal) ondernemers of maatschappelijke organisaties. Hierbij is aanbestedingsrecht van toepassing als er sprake is van een opdracht.

In oktober 2023 is de wet Versterking Participatie op Decentraal Niveau aangenomen. Hierin is het *Right to Challenge* (uitdaagrecht) vastgelegd; daar waar maatschappelijke initiatieven denken dat zij anders, beter, slimmer of goedkoper invulling kunnen geven aan taken van de gemeente, kunnen zij de gemeente uitdagen om die taak van hen over te nemen, met bijbehorend budget. Hiermee laat een overheid zien dat zij de uitvoering van een overheidstaak toevertrouwt aan een maatschappelijke partij.³⁶

"Minister Bruins Slot: "Onze democratie begint in de samenleving. Dat betekent ook dat initiatief vanuit de samenleving de ruimte moet krijgen. Het is daarom echt tijd om de stap te zetten naar vernieuwing, en mogelijkheden voor burgerparticipatie en burgerinitiatieven te stimuleren. Dit wetsvoorstel voorziet daarin omdat overheden in hun participatieverordening zullen aangeven hoe zij de betrokkenheid van inwoners, naast de voorbereiding, ook bij de uitvoering en evaluatie van beleid willen vormgeven."

Dat zijn goede stappen. Toch blijkt in de uitvoeringspraktijk van maatschappelijk initiatieven een aanbesteding een belangrijke belemmering. Met het niet of beperkt meewegen van de maatschappelijke waarde van initiatieven in de weging delven ze nogal eens het onderspit. Dit kan anders. Erkenning van energiegemeenschappen als een in rechte juridische entiteit op basis van de vastgestelde criteria (zie kader hierboven) kan wellicht helderheid en houvast bieden aan de aanbestedende diensten binnen de decentrale overheden. Het ontbreken van een winst oogmerk met als doel *het realiseren van hernieuwbare energieprojecten, het verrichten van activiteiten op de energiemarkt, het onderling delen van hernieuwbare elektriciteit en het verschaffen van voordelen op milieugebied of op economisch of sociaal gebied aan haar leden of aandeelhouders of aan de lokale gebieden waar zij actief is, zou onduidelijkheid over de status van deze entiteit moeten kunnen wegnemen. Hierover moet duidelijkheid komen.*

Versterk (of verplicht) de borging van lokaal eigendom in gemeentelijk beleid

Iets vergelijkbaars zien we bij lokaal eigendom van de productie op land (zon- en windprojecten). In het Klimaatakkoord is het streven afgesproken dat 50% van de lokale productie in eigendom komt van de lokale omgeving: "Om de projecten voor de bouw en exploitatie van hernieuwbaar op land in de energietransitie te laten slagen, gaan in gebieden met mogelijkheden en ambities voor hernieuwbare opwekking, partijen gelijkwaardig samenwerken in de ontwikkeling, bouw en exploitatie. Dit vertaalt zich in evenwichtige eigendomsverdeling in een gebied waarbij gestreefd wordt naar 50 % eigendom van de productie van de lokale omgeving (burgers en bedrijven). Investeren in een zon -en/of windproject is ondernemerschap. Dat vergt ook mee-investeren en risico lopen. Het streven voor de eigendomsverhouding is een algemeen streven voor 2030. Er is lokaal ruimte om hier vanwege lokale project-gerelateerde redenen van af te wijken."³⁷

In een initiatiefvoorstel *Leidende principes en lokale regels energietransitie* van de gemeente Utrecht³⁸ wordt het streven naar lokaal eigendom gekoppeld aan een visie op de nieuwe energievoorziening voor de gemeente Utrecht. "We moeten dan ook toewerken naar een nieuwe energievoorziening. Een duurzame

energievoorziening waar inwoners bij worden betrokken en aan mee kunnen doen. Een energievoorziening waar energie grotendeels lokaal wordt opgewerkt, opgeslagen of gebruikt. Een flexibele en decentrale energievoorziening die in kan spelen op de beschikbaarheid van elektriciteitsnet, maar ook beschikbaarheid van zon en wind. Een energievoorziening waar energie opgeslagen en later gebruikt kan worden als dat nodig is. Een energievoorziening waar elektriciteit en warmte met elkaar communiceren, met oplossingen zoals buurt-warmtepompen, zonthermie en in de toekomst waterstof als energiedrager”

De Monitor Financiële participatie hernieuwbaar op land 2022³⁹ stelt over windprojecten, dat het in dat jaar bleek bij 36,1% van de opwek sprake was van lokaal eigendom. Hoewel ook bij zonneparken het lokaal eigendom in absolute zin is toegenomen, is het relatieve aandeel lokaal eigendom in verhouding tot alle productie met zon-PV in 2022 afgenomen naar 20,3%. In 2022 is 87% van de gerealiseerde nieuwe productie in zon projecten volledig eigendom van niet-lokaal gevestigde partijen. Dat is beduidend meer dan in voorgaande jaren.⁴⁰ Kortom, in het streven naar 50% lokaal eigendom moet nog een forse slag gemaakt worden. Een goede beleidsmatige borging en ondersteuning van initiatieven die dit mogelijk moeten maken is daarbij essentieel. Alleen dan kunnen opbrengsten lokaal blijven en worden ingezet voor lokale, maatschappelijke doelen.

Coöperatie Deltawind heeft van de opbrengsten van hun windpark een 'Energiehuis' kunnen bouwen; een lokale ontmoetingsplek waar door inwoners van Goeree Overflakkee elkaar kunnen ontmoeten en activiteiten kunnen organiseren.⁴¹

De meeste RES-regio's hebben in meerdere of mindere mate het streven naar lokaal eigendom overgenomen in hun Regionale Energiestrategieën.⁴² Uit een onderzoek van EnergieSamen en NPRES van eind 2023 blijkt dat het streven naar lokaal eigendom nog niet goed is geborgd in elke gemeente. Voor zon hebben in totaal 107 van de in totaal 342 gemeenten lokaal eigendom vastgelegd in beleid. Voor wind zijn dat 69 gemeenten van de 342 gemeenten.⁴³ Lokaal eigendom kan alleen als een inspanningsverplichting opgenomen worden in lokaal beleid en kan niet juridisch worden afgedwongen. De praktijk laat zien dat een goede borging van de inspanningsverplichting in beleid en de juiste ondersteuning vanuit de gemeenten, provincies en RES-regio's leidt tot meer gerealiseerde projecten in lokaal eigendom. Landelijke wettelijke regels voor lokaal eigendom kunnen de uitvoeringspraktijk versnellen en het aandeel productiemiddelen in lokaal eigendom laten stijgen.

Uit het NRC, 5 november 2023:

"In de gemeente Berkelland zijn 11 zonneparken ontwikkeld door buitenlandse partijen, de stroom wordt verkocht aan multinationals, techgiganten en verzekeringsmaatschappijen. Allemaal verdienen ze aan de Berkellandse zonnestroom. Maar wat schieten de inwoners er mee op?"⁴⁴

Actielijn 3: Ondersteun met laagdrempelig beschikbare expertise en standaardisering

Deze actielijn richt zich op vraag gestuurde, laagdrempelige ondersteuning van initiatieven om hen door de beginfase van organisatieontwikkeling, projectontwikkeling en ontwikkeling van hun diensten te helpen.

Bied regionaal beschikbare expertise voor initiatieven en standaardisering

Het duurt vaak lang voordat een bottom-up initiatief tot stand komt, erkend en gefinancierd wordt. Deze initiatieven worden meestal gedragen door vrijwilligers. Als een burgerinitiatief de eerste plannen maakt, breekt het moment aan dat meer tijd en expertise nodig is. Bijvoorbeeld om keuzes te maken omtrent de rechtsvorm, financiering en subsidies, en – bij de daadwerkelijke start van ontwikkeling van een project – het verwerven van ontwikkelgeld. Simultaan wordt de ledenwerving gestart, website en communicatie krijgen vorm en de boekhouding wordt serieus. In deze fase doet de ontwikkeling van het burgerinitiatief een groot beroep op de schaarse middelen, tijd en energie van de (vrijwillige) initiatiefnemers.

Om burgerinitiatieven door deze kwetsbare fase heen te loodsen is laagdrempelige ondersteuning essentieel. Het gaat dan om beschikbaarheid van expertise op alle relevante domeinen: sociaal, technisch, financieel, governance, vergunningen en projectmatig werken. Om te voorkomen dat telkens het wiel opnieuw moet worden uitgevonden, is specifieke expertise welkom en helpt standaardisatie van bijvoorbeeld contracten, statuten, verdienmodellen, ledenadministratie en projectmanagement.

Het Netwerk Duurzame Dorpen ondersteunt initiatieven via 8 provinciale steunpunten. Zij zorgen voor regionale expertise en kennisdeling. De organisatie en middelen die beschikbaar zijn binnen het domein Leefbaarheid verschillen per provincie. Voor het thema duurzaamheid ontbreekt financiële continuïteit; dit is afhankelijk van provinciale prioriteiten en middelen.⁴⁵

Voorbeelden van regionaal ingerichte ondersteuning zijn te vinden in Zuid Holland en Utrecht waar Energie Samen Zuid Holland en Energie van Utrecht expertise bieden aan initiatieven in de provincie Zuid Holland en Utrecht.⁴⁶ Financiering gebeurt met name vanuit de provincies.

Ondersteun de rol van energiegemeenschappen in een decentraal energiesysteem

Binnen een energiegemeenschap kunnen maatschappelijke initiatieven onderdeel gaan uitmaken van een decentraal energiesysteem waarin vraag en aanbod op door middel van eigen opwek op elkaar wordt afgestemd. Op veel plekken gebeurt dat al. Door Om|nieuwe energie, Energie van Ons, en AGEM wordt lokaal eigen aanbod gekoppeld aan de lokale vraag. Als pilot in het programma Local for Local wordt in de Achterhoek energie geleverd aan 40 huishoudens op basis van gas uit een afvalberg⁴⁷. In Soest wordt gewerkt aan een warmtenet op basis van warmte uit de stadsvijvers.⁴⁸ Het initiatief als partner in een energiegemeenschap moet zich dan in rap tempo ontwikkelen tot een gelijkwaardige gesprekspartner in een complex speelveld, waarin veel technologie en kennis aanwezig is maar de toepasbaarheid veel expertise vraagt. Laagdrempelige (regionaal beschikbare) expertise is daarbij

essentieel. Hiermee kan de elders opgedane ervaring onmiddellijk worden ingezet in de nieuwe projecten. Ook is voor nieuwe spelers binnen de huidige inrichting van het energiesysteem onvoldoende de toegankelijkheid geborgd. Lokale aansturing, delen van data en energie, uniforme standaarden, en simpele sturingssystemen zijn randvoorwaarden om dit mogelijk te maken.

Op bedrijventerreinen kunnen Energiegemeenschappen zich ontwikkelen tot een energiehub, een entiteit waarbinnen de energievraag en -aanbod in de vorm van gas, warmte en elektriciteit lokaal op elkaar worden afgestemd. Door lokale opwek slim te koppelen met lokaal gebruik, kan het centrale energiesysteem ontlast worden.

In Friesland is in opdracht van de provincie onderzocht of een lokale energiehub, in lokaal eigendom, kan voorzien in de eigen energiebehoefte.⁴⁹ Energiehubs blijken op verschillende vlakken een positieve impact te hebben. Het kan leiden tot efficiënter gebruik van de netcapaciteit waarbij het mogelijk is om, tegen een stabiele en concurrerende energieprijs, lokaal energie te leveren en de financiële opbrengsten te behouden binnen de regio. Zij dragen bij aan beperking van maatschappelijke kosten door efficiënter gebruik van de beschikbare infrastructuur en lagere investeringen in netverzwaring. Naast een aantal bestaande knelpunten is prioritering door de netbeheerder aan initiatieven met een maatschappelijke meerwaarde is echter nog niet mogelijk.

Actielijn 4: Versterk de uitvoeringskracht

Deze actielijn voorziet in middelen voor energiegemeenschappen waarmee ze hun projecten makkelijker kunnen financieren en hun bijdrage aan lokaal eigendom kunnen vergroten. Hierbij is een erkende vorm van kwaliteitsborging voor energiegemeenschappen essentieel.

Versterk het landelijk ontwikkelfonds voor energie coöperaties

Initiatieven die zich richten op projectontwikkeling staan voor grote opgaven. De ontwikkelfase van projecten (tot aan 'financial close') is een risicovolle fase waarin kosten worden gemaakt, zoals bijvoorbeeld voor inhuur van expertise en gemeentelijke leges. Vanwege het hoge risico is het lastig om hier geld voor op te halen bij leden. De wijze waarin deze ontwikkelfase momenteel (financieel) wordt ondersteund verschilt per provincie. Energie Samen, EZK en het Nationaal Groenfonds werken aan een eenduidig landelijk ontwikkelfonds voor opwekprojecten en energiegemeenschappen dat burgerinitiatieven financieel ondersteunt bij de ontwikkeling van projecten en professionalisering van hun organisatie. Dit is een belangrijk initiatief en zou een stevige bijdrage kunnen leveren aan de coöperatieve ontwikkeling van opwekprojecten.

Dit fonds werkt al goed in vier provincies. De nationale uitrol van dit landelijk ontwikkelfonds hapert op dit moment in de bijdrage van de landelijke overheid; er zijn onvoldoende middelen om dit fonds ook daadwerkelijk uit te rollen. Het fonds biedt financiering aan initiatieven in de ontwikkelfase, waarbij 50% wordt gefinancierd door EZK en 50% door het Nationaal Groenfonds. Aanvragers bij dit fonds worden regionaal ondersteund met kennis en ondersteuning in de verschillende fasen van het project tot financial close. Dit fonds is revolverend. Een belangrijk knelpunt bij deze financiering is de risico opslag, het bedrag wat moet worden terugbetaald bij succesvolle afronding van de ontwikkelfase. Een verlaging van deze risico opslag biedt een goedkopere vorm van financiering voor energiegemeenschappen en genereert meer maatschappelijke opbrengst van het geïnvesteerde geld. Ieder geïnvesteerde euro levert dan 40-50 euro op aan investeringen voor de bouw van duurzame opwek installaties.

Voor warmteprojecten is er een nationaal ontwikkelfonds waarin het ministerie van EZK 25 miljoen euro heeft gereserveerd om 25 pilotprojecten door de lastige ontwikkelfase heen te helpen. Van de 2.500 wijken die via een warmtenet aardgasvrij zouden kunnen worden, is de inzet om daarvan 1.000 coöperatief in te richten, om te beginnen 25 projecten. Op basis van de ervaring in deze pilotprojecten zal worden gekeken naar opschaling van de mogelijkheden voor financiering van coöperatieve warmteprojecten.

Versterk het bestaande realisatiefonds voor projecten

Voor de realisatiefase van projecten is het inmiddels gebruikelijk dat een deel (20%-40%) van het risicodragend vermogen bijeen gebracht wordt door leden en participanten. Hiermee krijgt het financieel lokaal eigendom invulling. Met een degelijke solvabiliteit en bij voldoende cashflow zijn banken bereid het resterende deel, het vreemd vermogen te financieren. De voorwaarden die aan bancaire projectfinanciering worden gesteld, zijn voor coöperaties niet anders dan voor marktpartijen. Actuele ontwikkeling is echter dat subsidies (SDE++, SCE – Subsidie Coöperatieve Energieopwekking) de afgelopen jaren zijn gedaald en de kosten

behoorlijk oplopen. De beschikbare cashflow bij actuele business cases staat daardoor dermate onder druk dat het steeds lastiger wordt de leden op een verantwoorde termijn van 10 tot 15 jaar te kunnen terugbetalen. Commerciële ontwikkelaars hebben veelal de beschikking over investeerders met een langere horizon, hetgeen kan omdat de technische levensduur van projecten zeker 20 tot 25 jaar of zelfs meer is. Voor particulieren is een dergelijke horizon te lang. Onderzocht zou moeten worden of met garantstelling voor het vreemd vermogen (waardoor langere looptijden mogelijk worden) of alternatieve bronnen voor vreemd vermogen burgerinitiatieven geholpen zouden kunnen worden om op zich rendabele projecten te helpen voorbij de 15 jaar waarin de SDE++ en SCE aflopen.

Recent heeft een consortium van ASN, Triodos Bank en Rabobank een realisatiefonds ingericht 'om het marktfalen te dichten'.⁵⁰ Met dit fonds van 15 miljoen euro kunnen kleinere (zon-) projecten (tot 2 miljoen euro) aankloppen voor leningen die niet financierbaar blijken voor reguliere banken. Geld kan worden geleend tegen marktconforme voorwaarden tegen een rente van 5,5%. Met een partner die dit fonds kan aanvullen (15 miljoen) met goedkoper geld (0 euro rente en first loss) kan deze rente omlaag. Hiermee wordt het gemakkelijker om geld op te halen (eigen vermogen) bij de leden en kunnen meer projecten worden gerealiseerd; dit is een positieve hefboom. Hiermee kunnen ook kleinere projecten (waaronder solar carports) worden gerealiseerd.

Als maatschappelijke initiatieven projecten realiseren en in beheer nemen komen ook de overrendementen beschikbaar om te herinvesteren in nieuwe projecten of dienstverlening. Dit is een belangrijke stap in de doorontwikkeling van energiegemeenschappen en de professionalisering van de organisatie. Vaak kunnen deze energiegemeenschappen dan een ondersteunende rol vervullen voor regionale collega's met ambities in dienstverlening of projectontwikkeling en ontstaat een regionale ondersteuningsstructuur.

Ontwikkel erkende borging van kwaliteit van initiatieven

Bij versterking van de uitvoeringskracht hoort ook de ontwikkeling van kwaliteitsmanagement en kwaliteitsborging op basis van normen en audits. Overheden, banken en financiers die bereid zijn te investeren in lokale projecten willen immers de haalbaarheid van het project en de betrouwbaarheid van het initiatief kunnen beoordelen. Is de ledenadministratie op orde, hoe worden besluiten genomen, zijn er goedgekeurde jaarrekeningen, is het bestuur capabel? Er zijn op dit moment geen objectieerbare, erkende kwaliteit indicatoren voor maatschappelijke initiatieven; ieder initiatief wordt afzonderlijk beoordeeld en gewogen. Dit kost veel tijd en handelingskosten, ook voor financiers. Het is belangrijk om te komen tot een objectieerbare standaard voor kwaliteitsborging van initiatieven en dit te koppelen aan een ontwikkel pad naar volwaardig partnerschap.

Actielijn 5: Signaleer en leer van de uitvoeringspraktijk

Deze actielijn richt zich op de coördinatie van onderzoeksinspanningen, de borging van de resultaten ervan, en de snelle signalering van knelpunten in de uitvoeringspraktijk.

Borg de coördinatie en monitoring van de ontwikkeling van energiegemeenschappen en organiseer tijdige signalering en aanpak van knelpunten

Met de inzet van lokale gemeenschappen wordt een enorme veranderkracht van de samenleving gemobiliseerd. Maar op dit moment ontbreekt een overzicht en is er weinig samenhang in het onderzoek naar de ontwikkeling van maatschappelijke initiatieven. Met het risico dat de onderzoeken onvoldoende aansluiten bij de behoeften van de maatschappelijke initiatieven, of dat de resultaten hen niet bereiken. Een meer gecoördineerd onderzoeksprogramma naar maatschappelijke initiatieven, de ontwikkeling ervan en de knelpunten die zij onderweg tegenkomen, is noodzakelijk om hierin verandering te brengen.

De ontwikkeling van de energiecoöperaties wordt sinds 2015 gevolgd met de *Lokale Energie Monitor* van Klimaatstichting HIER, in samenwerking met Energie Samen. Deze monitor onderzoekt het aantal coöperaties en aangesloten leden, het aantal zon-, wind- en warmteprojecten en de bijdrage aan de totale duurzame energieproductie in Nederland. Daarnaast signaleert de monitor trends en inventariseert deze de knelpunten waar coöperaties tegenaan lopen. Deze gegevens worden benut in diverse rapportages, zoals de *Financiële Participatiemonitor*, de landelijke *Klimaatmonitor* en nationale rapportages over de voortgang van de energietransitie.⁵¹ Hoewel de monitor dus een belangrijke rol speelt in het ophalen van informatie in de praktijk, wordt deze niet structureel gefinancierd. Dat zou wenselijk zijn, ook gezien de toenemende hoeveelheid en complexiteit van de data van de data. Het signaleren en adresseren van knelpunten op basis van vigerend landelijk en lokaal beleid krijgt hiermee invulling.

Bijlage 1: Budgettair voorstel

Inzet	Budget	Toelichting
1. Bevorder de ontwikkeling van lokale vormen van collectiviteit	1 miljoen 1 miljoen 10 miljoen	Versterken van lokaal opbouwwerk Verstrekken start budgetten Fonds verduurzaming buurthuizen
2. Versterk de juridische positie	1 miljoen	Verankering en implementeer energiegemeenschappen in de energiewet Scheep helderheid voor decentrale overheden over mogelijkheden binnen de aanbestedingswet Gebruik bestaand instrumentarium Versterk (of verplicht) de borging van lokaal eigendom in gemeentelijk beleid
1. Ondersteun met laagdrempelig beschikbare expertise en standaardisering	10 miljoen	Maak vraag gestuurde expertise regionaal beschikbaar Ontwikkel standaarden voor contracten, verdienmodellen, verzekeringen. Ondersteun de rol van energiegemeenschappen in een decentraal energiesysteem
2. Versterk uitvoeringskracht	72 miljoen	Versterk het landelijk ontwikkelfonds voor energiegemeenschappen (aanvulling tot 8.6 miljoen) Versterk het bestaande realisatiefonds (15 miljoen) Ontwikkel erkende kwaliteitsborging van initiatieven
3. Signaleer en leer van de uitvoeringspraktijk	5 miljoen	Borg de coördinatie en monitoring van de ontwikkeling van energiegemeenschappen Organiseer tijdige signalering en adressering van knelpunten.

Bijlage 2: Samenvatting van de actielijnen

Actielijn	Activiteiten
1. Bevorder de ontwikkeling van lokale vormen van collectiviteit	• Versterk lokaal opbouwwerk • Verstrek start budgetten en biedt continuïteit • Creëer een fonds verduurzaming buurthuizen • Ondersteun ontwikkelen van collectiviteit op bedrijventerreinen
2 Versterk de juridische positie	• Het opnemen van de definitie voor Hernieuwbare Energiegemeenschappen in de Energiewet, zoals bedoeld in de Europese richtlijnen/Europese wetgeving, waardoor energiegemeenschappen een eigen juridische entiteit krijgen die los staat van de markt en de overheid • Helderheid scheppen over mogelijkheden binnen bestaande aanbestedingswet • Verhelderen van ruimte voor maatschappelijke waarde bij inzet van maatschappelijke aanbesteding • Opnemen en borgen van energiegemeenschappen in de RES'en en in provinciaal en gemeentelijk beleid (doorvertaling van landelijke wetgeving naar provinciaal en gemeentelijk beleid)
3. Ondersteun met laagdrempelig beschikbare expertise en standaardisering	• Opbouw van regionale ondersteuning en expertise ten behoeve van lokale organisatie ontwikkeling • Borg de toegankelijkheid voor nieuwe spelers in het energiesysteem, ook in kennis en expertise • Organiseer standaard bepalingen over digitalisering en data voor gemeenschappen en maak gemeenschappelijke afspraken over data-uitwisseling achter de meter via wetgeving, dit is noodzakelijk om samen energiemanagement te kunnen doen. • Biedt kennis aan waarmee Energiegemeenschappen digitalisering goed kunnen toepassen. • Om goede lokale systemen te bouwen is de informatie van het elektriciteitsnet onmisbaar. Op dit moment hebben de gemeenschappen onvoldoende lees: bijna geen - toegang tot deze informatie. Dit is essentieel.

4. Versterk uitvoeringskracht	• Versterken landelijk ontwikkelfonds voor energiegemeenschappen met gefaseerde begeleiding en toetsing • Versterking landelijk realisatiefonds met laagdrempelige financiering • Ontwikkelen van erkende standaarden voor kwaliteitsborging met een differentiatie naar ontwikkelfase van een initiatief
5. Al doende leren	• Naar vraag gestuurd onderzoek: Bundelen van vragen van initiatiefnemers, meer samenwerking organiseren en coördineren. • Voorzien in een structureel monitoring en onderzoeksbudget met een coördinatie en verspreidingsrol • Borgen van brede signalering functie gericht op de ontwikkeling en ondersteuning van energiegemeenschappen

Bijlage 3: Wie hebben hieraan bijgedragen

Dit programmavoorstel is tot stand gekomen in gesprekken met en bijdragen van:

Kristel Jeuring	LSA Bewoners
Thijs van Mierlo	LSA Bewoners
Martijn Messing	Manager programma sociale innovatie
Judith Veenkamp	Projectleider Waag
Floortje Vermeer	Projectleider Waag
Johannes Lankester	Duurzame Dorpen Friesland
Yvette Prinsen	Energie van Rotterdam
Gijs Termeer	Klimaatstichting Hier
Niels Folgers	Natuur en Milieu federatie
Ries Verhoeven	Energie Samen
Roel Woudstra	Buurkracht
Els Holsappel	NPRES
Menno van der Woude	Energie Samen Zuid Holland
Sophie Schut	Energie Samen Utrecht
Ronald Korpershoek	Energie Samen
Anne Hilderink	NLZVE
Lukas Held	Collectieve Kracht
Aukje van Bezeij	Zuiderlicht Amsterdam
Xander Smit	Club van Wageningen
Annelies Huygen	TNO
Martine Verweij	TKI Urban Energie/Club van Wageningen
Michiel Damoisaux	Club van Wageningen
Ilonka Marcelis	Energie Samen
Siward Zomer	Energie Samen
Anne Marieke Schwencke	Klimaatstichting Hier
Jurgen van der Heijden	TNO
Jean Pierre van Lin	Energie Samen

Verwijzingen en Biografie

- ¹ Kamerbrief kabinetsvisie op burgerbetrokkenheid bij de energietransitie:
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/05/17/kabinetsvisie-burgerbetrokkenheid-bij-de-energietransitie>
- ² Waag Futurelab, Meer draagkracht voor de energietransitie, december 2023
- ³ Potentie energiegemeenschappen, onderzoek naar het potentieel van energiegemeenschappen in Nederland, CE Delft, mei 2024
- ⁴ Jetten, [Kamerbrief over kabinetsvisie burgerbetrokkenheid bij de energietransitie](#)
- ⁵ Planbureau voor de Leefomgeving, [De energieke samenleving](#)
- ⁶ Planbureau voor de Leefomgeving, [Betrokken Burgers – Onmisbaar voor een toekomstbestendige leefomgeving](#)
- ⁷ Waag Futurelab, Meer draagkracht voor de energietransitie, december 2023
- ⁸ Sociaal Cultureel Planbureau, [Klimaatbeleid en de samenleving: Een korte samenvatting van inzichten uit het SCP-onderzoek op het vlak van duurzame samenleving](#)
- ⁹ Servicepunt Duurzame Energie, [“Publieksmonitor energie Motivaction.”](#)
- ¹⁰ Naast veel ander onderzoeksmateriaal heeft het NKP specifiek voor dit programma twee onderzoeken laten uitvoeren: [Meer draagkracht voor de energietransitie](#) en *Potentie energiegemeenschappen – onderzoek naar het potentieel van energiegemeenschappen in Nederland door CE Delft, mei 2024.*
- ¹¹ Belangrijk onderzoek hierover wordt jaarlijks gepubliceerd door Hier in de Lokale Energie Monitor(2023)
- ¹² Klimaatstichting HIER, [Lokale Energie Monitor 2023](#), 19 maart 2024.
- ¹³ Energie door perspectief: rechtvaardig, robuust en duurzaam naar 2050 (Expertteam energiesysteem 2050, april 2023, <https://www.rvo.nl/onderwerpen/energiesysteem/nationaal-plan-energiesysteem>).
- ¹⁴ Jetten, [Kamerbrief over kabinetsvisie burgerbetrokkenheid bij de energietransitie](#)

-
- ¹⁵ Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. Een helder overzicht van de juridische status van energiegemeenschappen in de Europese wetgeving en de mogelijke rollen die zij hebben binnen het energiesysteem is te vinden in *Energiegemeenschappen is veranderend juridisch landschap – De rol van eindafnemers in de energiemarkt*; Eva Winters en Aliene van der Veen, TNO, maart 2023
(<https://publications.tno.nl/publication/34640700/YWqHrE/TNO-2023-R10525.pdf>)
- ¹⁶ Potentie energiegemeenschappen, onderzoek naar het potentieel van energiegemeenschappen in Nederland, CE Delft, mei 2024
- ¹⁷ Potentie energiegemeenschappen, onderzoek naar het potentieel van energiegemeenschappen in Nederland, CE Delft, mei 2024
- ¹⁸ Nationaal Klimaat Platform, *Basis in Balans*, november 2023
- ¹⁹ LSA Bewoners, [“Hoe iedereen mee kan doen met verduurzamen; zes inzichten.”](#)
- ²⁰ Uytterlinde et al., *Samen naar een duurzame en leefbare wijk*
- ²¹ Van Hal et al., *De derde succesfactor bij het aardgasvrij maken van wijken*
- ²² [Energiecoöperaties en energiearmoede in Nederland, Wageningen Universiteit februari 2024](#)
- ²³ [Verhoef et al., Burgerinitiatief: Waar een wil is..., onderzoek naar de rol van overheidsinstanties bij burgerinitiatieven, in opdracht van de Nationale Ombudsman, 11 april 2018](#)
- ²⁴ [Afspraken Klimaatakkoord Gebouwde omgeving](#)
- ²⁵ [Dorps- en buurthuizen in problemen door financiële tegenslagen](#)
- ²⁶ [Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed \(DUMAVA\) \(rvo.nl\)](#)
- ²⁷ [Evaluatie eerste tranche Subsidieregeling Duurzaam Maatschappelijk Vastgoed \(DUMAVA\),](#)
- ²⁸ Coöperatie Klooster&Buren, [“Over ons.”](#)
- ²⁹ <https://www.warmteboost.nl/home/default.aspx>
- ³⁰ Nationaal Klimaat Platform, *Basis in Balans* (november 2023)

-
- ³¹ Rijksoverheid, [Nationaal Plan Energiesysteem Verdiepingsdocument B – Ontwikkelpaden ketens van het energiesysteem](#), 114.
- ³² [Richtlijn Hernieuwbare Energie \(EU\) 2018/2001](#) en [Richtlijn Interne Markt voor Elektriciteit \(EU\) 2019/944](#), ook wel de Elektriciteitsrichtlijn genoemd.
- ³³ [Richtlijn \(EU\) 2018/2002 van het Europees Parlement en de Raad, artikel 22 over Hernieuwbare Energiegemeenschappen](#)
- ³⁴ [Lokale Democratie, Handreiking Burgerinitiatieven en het aanbestedingsrecht, in opdracht van programma Democratie in Actie](#)
- ³⁵ Kenniscentrum Europa Decentraal, [“Maatschappelijk aanbesteden.”](#)
- ³⁶ Rijksoverheid, [“Wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau naar de Tweede Kamer.”](#)
- ³⁷ [Lokaal eigendom in Klimaatakkoord, 28 juni 2019](#)
- ³⁸ [Initiatiefvoorstel Leidende principes en lokale regels energietransitie Gemeente Utrecht](#)
- ³⁹ [Monitor financiële participatie hernieuwbare energie op land 2022 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)
- ⁴⁰ De Jonge, [Kabinetsaanpak Klimaatbeleid Stimulering duurzame energieproductie 32 813](#)
- ⁴¹ Coöperatie Deltawind. [“Homepage”](#) en Energie Samen Zuid-Holland. [“Deltawind droomt van een sociaal en sociaal en groen Goeree-Overflakkee.”](#)
- ⁴² Nationaal Programma RES, [“Definitie lokaal eigendom en monitoring.”](#)
- ⁴³ Nationaal Programma RES, [“Borging lokaal eigendom in beleid.”](#)
- ⁴⁴ NRC, 5 november 2023
- ⁴⁵ Netwerk Duurzame Dorpen, [“Home.”](#)
- ⁴⁶ Energie Samen Zuid-Holland, [“Samenwerken aan de energietransitie”](#) en Energie van Utrecht, [“Duurzame energie van, door en voor bewoners van de provincie Utrecht.”](#)
- ⁴⁷ [Lokale energie van en voor bewoners, tegen een eerlijke prijs door Energie Samen](#)

⁴⁸ Soester Energiecoöperatie, "[Warmte.](#)"

⁴⁹ FREON en Provincie Fryslân, [Energzy fan, foar en troch de Friezen: Haalbaarheid en aanvaardbaarheid van Energiehubs in Fryslân](#)

⁵⁰ [Investeringsreglement Realisatiefonds met Bijlage versie 10 07-10-2021.pdf \(energiesamen.nu\)](#)

⁵¹ Planbureau voor de Leefomgeving, [Monitor RES 2022: Een voortgangsanalyse van de Regionale Energie Strategieën](#),

Bibliografie

CE Delft. *Potentie energiegemeenschappen – onderzoek naar de potentie van energiegemeenschappen in Nederland*. Delft, 2024.

Coöperatie Deltawind. "Homepage." <https://deltawind.nl>.

Coöperatie Klooster&Buren. "Over ons." [Over ons – Coöperatie Klooster&Buren \(kloosterenburen.nl\)](#).

Energie Samen Zuid-Holland. "Samenwerken aan de energietransitie." <https://www.energiesamenzuidholland.nl>.

Energie Samen Zuid-Holland. "Deltawind droomt van een sociaal en groen Goeree-Overflakkee." 18 April 2024. <https://www.energiesamenzuidholland.nl/deltawind-droomt-van-een-sociaal-en-groen-goeree-overflakkee/>.

Energie van Utrecht. "Duurzame energie van, door en voor bewoners van de provincie Utrecht." <https://energievanutrecht.nl>.

FREON en Provincie Fryslân. *Energzy fan, foar en troch de Friezen: Haalbaarheid en aanvaardbaarheid van Energiehubs in Fryslân*. 2024.

https://cuatro.sim-cdn.nl/fryslan/uploads/freon_energiehubs.pdf?cb=VCQaBLut.

Van Hal, Anke, Matthijs Uytterlinde, Maurice Coen. *De derde succesfactor bij het aardgasvrij maken van wijken*. Programma Aardgasvrije Wijken, 2019. <https://www.aardgasvrijewijken.nl/documenten/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=1442158>.

Klimaatstichting HIER. "Lokale Energie Monitor 2023." <https://www.hier.nu/lokale-energie-monitor-2023>.

Planbureau voor de Leefomgeving. *Betrokken Burgers – Onmisbaar voor een toekomstbestendige leefomgeving*. 2023. <https://www.pbl.nl/publicaties/betrokken-burgers>.

Planbureau voor de Leefomgeving. *De energieke samenleving*. 2011. <https://www.pbl.nl/publicaties/de-energieke-samenleving>.

Planbureau voor de Leefomgeving. *Monitor RES 2022: Een voortgangsanalyse van de Regionale Energie Strategieën*. 2022. <https://www.pbl.nl/publicaties/monitor-res-2022>.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. *Nationaal plan energiesysteem*. 2023. <https://www.rvo.nl/onderwerpen/energiesysteem/nationaal-plan-energiesysteem>.

Rijksoverheid. *Nationaal Plan Energiesysteem Verdiepingsdocument B – Ontwikkelpaden ketens van het energiesysteem*. 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/12/01/npe-verdiepingsdocument-b-ontwikkelpaden-ketens-van-het-energiesysteem>.

Rijksoverheid. "Wetsvoorstel Versterking participatie op decentraal niveau naar de Tweede Kamer." 2022. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/09/26/wetsvoorstel-versterking-participatie-op-decentraal-niveau-naar-de-tweede-kamer>.

Jetten, Rob A. A. *Kamerbrief over de kabinetsvisie burgerbetrokkenheid bij de energietransitie*. Rijksoverheid. 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/05/17/kabinetsvisie-burgerbetrokkenheid-bij-de-energietransitie>.

De Jonge, H. M. *Kabinetsaanpak Klimaatbeleid Stimulering duurzame energieproductie*. 2023. https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20231026/brief_regering_aangescherpte_2/info.

Kenniscentrum Europa Decentraal. "Maatschappelijk aanbesteden." <https://europadecentraal.nl/onderwerp/aanbesteden/verantwoord-aanbesteden/maatschappelijk-aanbesteden/>.

Lokale Democratie. *Handreiking Burgerinitiatieven en het Aanbestedingsrecht*. 2023. <https://lokale-democratie.nl/groups/view/bf27f0f4-352c-4107-931a-a64eb3b74270/participatie-en-uitdaagrecht/wiki/view/b499ff3d-21ad-4ed4-8d69-f0822d247f0e/handreiking-burgerinitiatieven-en-het-aanbestedingsrecht>.

LSA Bewoners. "Hoe iedereen mee kan doen met verduurzamen; zes inzichten." <https://www.lsabewoners.nl/inclusieve-energietransitie/hoe-iedereen-mee-kan-doen-met-verduurzamen-zes-inzichten/>.

Nationaal Klimaat Platform. *Basis in Balans*. Utrecht, 2023. https://www.nationaalklimaatplatform.nl/api/documents/downloadfile?sectionid=244193&fi_leid=1589958&forcedownload=False.

Nationaal Programma RES. "Borging lokaal eigendom in beleid." <https://www.regionale-energiestrategie.nl/participatie/lokaal+eigendom/borging+lokaal+eigendom+in+beleid/default.aspx>.

Nationaal Programma RES. "Definitie lokaal eigendom en monitoring."

<https://www.regionale-energiestrategie.nl/participatie/lokaal+eigendom/definitie+lokaal+eigendom+en+monitoring/default.aspx>.

Publicatieblad van de Europese Unie. *Richtlijn (EU) 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad*. 2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L2001>.

Publicatieblad van de Europese Unie. *Richtlijn (EU) 2019/944 van het Europees Parlement en de Raad*. 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0944>.

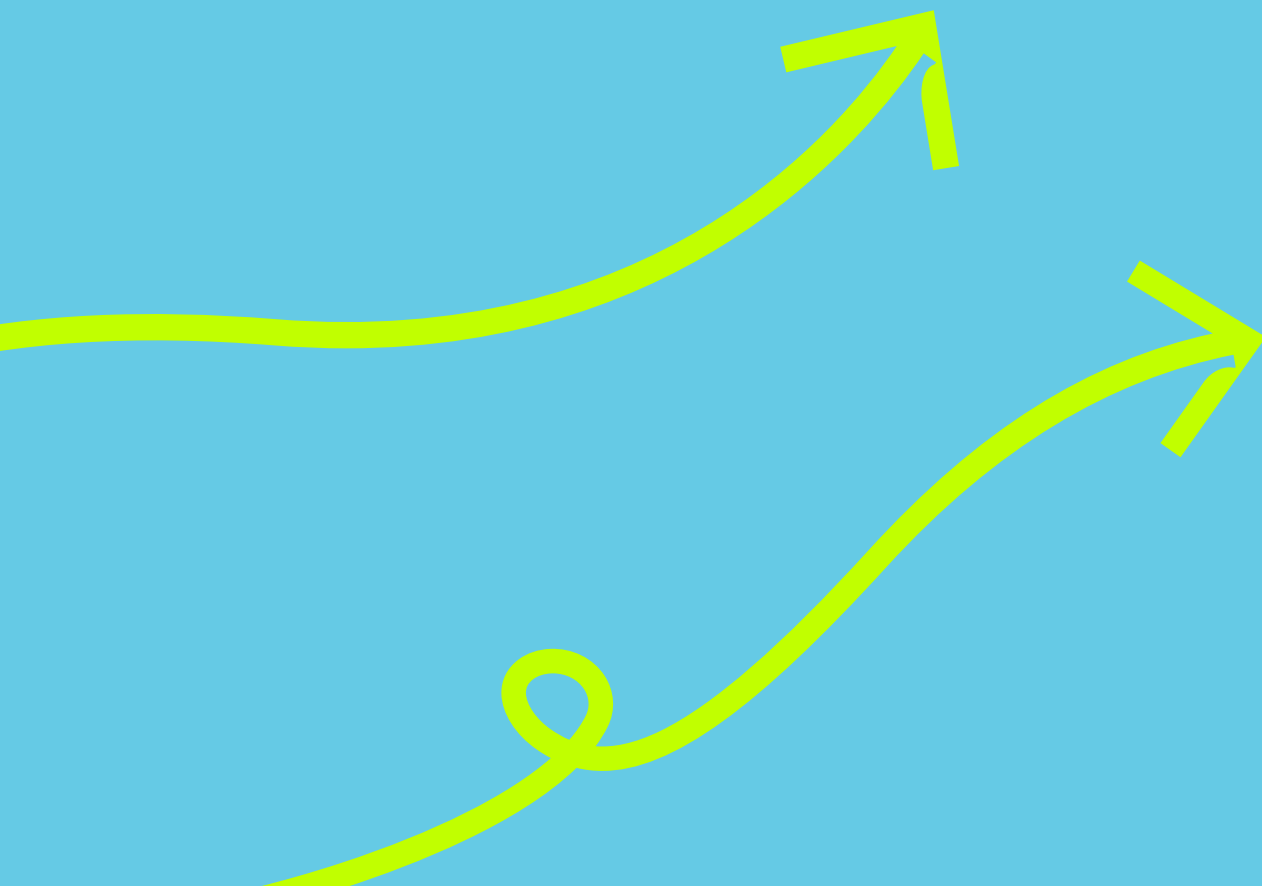
Servicepunt Duurzame Energie. "Publieksmonitor energie Motivaction." 12 December 2017. <https://servicepuntduurzameenergie.nl/2017/12/publieksmonitor-energie-motivaction/>. Sociaal Cultureel Planbureau, *Klimaatbeleid en de samenleving: Een korte samenvatting van inzichten uit het SCP-onderzoek op het vlak van duurzame samenleving*. 2020. <https://repository.scp.nl/handle/publications/41>.

Soester Energiecoöperatie. "Warmte." 2024. <https://soesterenergie.nl/duurzamewarmte/>.

Uyterlinde, M., A. van Hal, M. Coen, E. Can. *Samen naar een duurzame en leefbare wijk*. Platform31 en Nyenrode Business Universiteit, 2022. <https://www.buurtwijken.nl/content/kennisplein/samen-naar-een-duurzame-en-leefbare-wijk>.

Verhoef, Jeanine, Marieke Ruitenburch, Caroline Luttmer, Daniëlla Heirweg, Silvija Andric. *Burgerinitiatief: Waar een wil is...* Nationale Ombudsman, 2018. <https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/Burgerinitiatieven%20waar%20een%20wil%20is%20rapport%202018-020.pdf>.

Waag Futurelab en Nationaal Klimaatplatform. *Meer draagkracht voor de energietransitie*. 2023. <https://waag.org/nl/article/meer-draagkracht-voor-de-energietransitie/>.

Nationaal Klimaat Platform

Daalsesingel 1
3511SV Utrecht
nkp.nl

@PlatformKlimaat

nationaalklimaatplatform

**Nationaal
Klimaat
Platform**